

ДИСКУРСИВНИЙ ВПЛИВ ЯК СПОСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНО-МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА

Георгій Калмиков
kalmykov_gv@ukr.net

Донбаський державний педагогічний університет, Україна

Received April 21, 2017; Revised June 24, 2017; Accepted June 25, 2017

Анотація. Стаття присвячена психолінгвістичній проблематиці: сфері психологічної діяльності, що має переважно дискурсивний характер і побудована на використанні різних способів мовленнєвого впливу, конструюванні дискурсів як реалізації прикладних потреб психолога в його професійно-мовленнєвій діяльності; висвітленню можливостей дискурсивного впливу, пов'язаного з різними аспектами його побудови й отриманими ефектами, конкретними видами дискурсів у тих чи тих умовах роботи психотерапевта й психоконсультанта. Описується можливість зміни свідомості й поведінки особистості людини під впливом потенціалу психологічного дискурсу та спроможність його здійснювати мовленнєве втручання в психічні регулятори життєдіяльності особистості, буття й психокомунікативної взаємодії в соціальному просторі; визначається дискурс як породжений психологом концепт, що конститує соціальні стосунки, образ «Я» й «Інших», формує соціальну ідентичність, уявлення, судження, настанови, перетворює неадаптивні й недоречні патерни поведінки та ригідні стереотипи свідомості людини на адаптивні й творчі, кардинально змінюючи старі й формуючи в неї нові смисли; подаються виокремлені автором статті приклади різних видів дискурсів, а саме: дискурс-роз'яснення, дискурс-імперфект, дискурс-перенос, дискурс-генетичне витлумачення, дискурс-перетлумачення, Я-дискурс, дискурс-перезавантаження, дискурс-переототожнення, дискурс-самовираження почуттів тут-і-зараз.

Ключові слова: *дискурс, дискурсивний вплив, професійно-мовленнєва діяльність, різновиди дискурсу.*

Kalmykov, George. Discursive Influence in the Professional Speech Activity of an Individual Psychologist.

Abstract. The study is focused on such psycholinguistic issues as sphere of psychological activity that is predominantly of discursive nature and is based on the use of speech influence methods, design of discourses as implementation of applied psychologist's needs in his/her professional speech activity. Another focus is on discursive impact related to various aspects of its organization and effects, specific types of discourses in certain operating conditions of the therapist and counselor. The discourse can change consciousness and behavior of individual h intervention in mental regulators of life, existence and interaction with others in the social space. The discourse is regarded as a concept created by a psychologist that states social relations, image of "I" and "Others", forms the social identity, perceptions, judgments, instructions, converts not adaptive and inappropriate patterns of behavior, rigid stereotypes of human consciousness to adaptive and creative ones radically changing the old and forming the new meanings. The author gives examples of different types of discourses, in particular, discourse explanation, imperfect discourse, transfer discourse, genetic interpretation discourse, reinterpretation discourse, I-discourse, restart discourse, reidentification discourse, discourse of self-expression of feelings here and now.

Keywords: *discourse, discursive impact, professional-speech activity, different types of discourse.*

1. Вступ

Психолінгвістична сфера психологічної діяльності має переважно дискурсивний характер, а кожний з видів дискурсу – свою специфіку й характерну тільки для того чи іншого його різновиду мету, спрямовану на реалізацію потреб і проблем клієнтів, які потребують психологічної допомоги. Кожний вид дискурсу, продукований в різних ситуаціях, – це певний мовленнєвий-дискурсивний вплив на почуття, свідомість і поведінку клієнтів. Своєрідність різновидів психотерапевтичних і психоконсультативних дискурсів визначається багатьма чинниками, зокрема його мовленнєвою мотивацією (смыслопороджувальною), інтенціональними засадами, усвідомленою метою, особливостями випадку, психостаном клієнта та багатьма іншими складовими.

На сучасному рівні психолінгвістичного знання мають вирішуватися питання зумовленості структури й змісту дискурсів, їх одиниць (психолінгвістичних, мовних і психологічних) особливостями випадку, а також питання ефективності та результативності дискурсивного впливу. Важливими аспектами цієї проблематики залишаються й специфіка та потенційні можливості використання дискурсів у різних ситуаціях й умовах роботи психолога з клієнтами. Проте аналіз психологічної та психолінгвістичної наукової бази даних засвідчує, що питання продукування дискурсів і дискурсивного впливу не знайшли належного, зумовленого потребами й тенденціями сучасного соціуму, відображення в психологічній науці. Тому виникає важливе завдання: вивчати феномен «дискурсивний вплив», який є як процесом, так і результатом психотерапевтичної та психоконсультативної практики, що сформувалася протягом останніх років.

Мета статті – описати виявлені в процесі аналізу матеріалів психотерапевтичних сесій і психологічних консультацій різновиди природних форм дискурсів; систематизувати й номінувати їх з урахуванням мети продукування кожного виду дискурсу, виниклих інтенцій та передбачуваного ефекту дискурсивного впливу на клієнтів.

2. Методи дослідження

Методика – виокремлення видів психологічних дискурсів за психолінгвістичними одиницями (блоками породження й сприймання мовлення) та встановлення можливостей дискурсивного впливу на клієнта за інтенційними й цільовими параметрами, створюваних психологом дискурсів; б) *методи* – *теоретичні* (аналіз психологічної літератури, синтез, систематизація й узагальнення отриманих даних і результатів аналізу, класифікація й номінація психологічних дискурсів); *емпіричні* (дискурс-аналіз, якісні інтерпретативні методи психолінгвістичного аналізу, контент-аналіз, збір емпіричних даних).

Аналіз попередніх досліджень засвідчує, що проблема дискурсивного впливу посідає центральне місце в наукових дослідженнях сучасної комунікативної психолінгвістики, дискурсивної психології та в окремих наукових аспектах психотерапії й психології особистості. Поняття «дискурс» має різні інтерпретації: від ототожнення з текстом до розуміння його як реально здійснюваного мовленнєвого процесу й результату впливу на іншу людину, як зовнішнього прояву внутрішньої мовленнєво-мисленнєвої активності. Великий внесок у розвиток усвідомлення цього мовленнєвого феномену зробили такі науковці: Н. Д. Арутюнова, Т. ван Дейк, Ю. М. Караулов, А. О. Кибрик, В. В. Красних, Н. Д. Павлова, Р. Харре, Дж. Поттер, Д. Едванс та ін., хоча джерела теорії дискурсу закладені великою мірою в роботах Б. Ф. Ломова, А. А. Бодальова, Н. І. Жинкіна, Дж. Остіна, Дж. Серль, І. О. Зимньої, В. Дреслера, М. М. Бахтіна, В. Кінга, О. Леонтьєва, Т. Н. Ушакової та ін.

Новітні дослідження дискурсу представлені різноаспектною дискурсивною проблематикою, зокрема «*політичним дискурсом*» (Н. Д. Павлова) і його інтенційним простором; повсякденним «*побутовим дискурсом*» у сімейному спілкуванні, «*дитячим дискурсом*» з його віковими особливостями та «*педагогічним шкільним дискурсом*» (І. А. Зачесова); «*науковим дискурсом*» і проявом у ньому інтенцій самопрезентації суб'єкта та «*дискурсом психологічного консультування*» (Т. А. Кубрак); «*проявом у дискурсі мотивації суб'єкта*» (Н. А. Алмаєв); «*дискурсом особистості*» в дискурсивних стратегіях міжкультурної взаємодії (В. В. Латинов); специфікою «*наукового дискурсу*» (Н. Б. Горюнова) в дослідженнях пізнавальних здібностей; «*функціонуванням метафори в дискурсі*» (К. І. Алексєєв) тощо (Дискурс..., 2011).

Піднімається важливе для тематики цієї статті питання «*дискурсивної компетенції*», необхідної, щоб включатися в мовленнєве спілкування й здійснювати «*дискурсивний вплив*» (Павлова, 2011). Окремі результати досліджень власне психологічного дискурсу представлені в різних розвідках. Наприклад, Т. І. Кубрак в своєму дослідженні презентувала інтенційний аспект дискурсивного впливу у зв'язку з самопрезентацією суб'єкта у вербальній комунікації (Кубрак, 2009); Н. Д. Павлова, всебічно досліджуючи комунікативну функцію мовлення людини, довела, що першочергову важливість у вивченні дискурсу набуває процес інтеракції та категорії інтенціональності – наміри, потреби, бажання, що спрямовують дії учасників і їхнє входження в розмову (Павлова, 2000); Е. С. Калмикова і Е. Мергенталлер, розглядаючи функції наративу пацієнта в психотерапевтичному процесі, найважливішою з них вважають функцію самопредставлення себе розповідачем, а власне психотерапевтичний наратив однією із специфічних форм психотерапевтичного дискурсу (Калмикова, Мергенталлер, 1998). Guasihoff вважає, що наративи створюються з метою здійснення впливу на слухача й отримання від нього реакції, ментальної чи поведінкової (Guasihoff,

1980). Е. Т. Соколова і Н. С. Бурлакова розробили метод діалогічного аналізу випадку, що дозволяє прослідковувати в процесі психотерапевтичної комунікації пацієнта і терапевта перебіг породження смислів (Соколова, Бурлакова, 1997).

Н. Ф. Каліна, довела, що терапевту для аналізу психотерапевтичного дискурсу необхідне уміння визначати неусвідомлювані основи особистісних концептів і моделей та розуміння лінгвістичних і семантичних механізмів продукування висловлювань, що відображають психологічні проблеми; виокремила принципи суб'єктності, згідно з яким через терапевтичну розмову здійснюється втручання, вплив на клієнта (Каліна, 2000, 2001). А. В. Розсохіна і М. Б. Петровська розкрили можливості комп'ютерного підходу для виявлення імпліцитного змісту мовленнєвої взаємодії під час психоаналітичних сесій (Россохіна, Петровская, 2001).

3. Процедура дослідження

Ідея автора статті виокремити, класифікувати й номінувати представлені в психолінгвістичній літературі психотерапевтичні та психоконсультаційні дискурси – прагматична. Вона зумовлена прикладними завданнями підготовки майбутніх психологів до успішного виконання функцій психотерапевта й психоконсультанта. Адже ні для кого не є секретом те, що в сучасних практикуючих психологів і студентів, які навчаються за спеціальністю 053 «Психологія», відсутні або майже відсутні знання з психолінгвістики. Зокрема, вони не обізнані в тому, що їх професія має передусім мовленнєвий, комунікативний характер, що мовлення є знаряддям їхньої психологічної практики, а мова в ній виступає засобом реалізації професійно-мовленнєвої діяльності.

Як буде продукована зовнішня (дискурсивна) фаза в процесі реалізації цієї діяльності, в якій формі буде побудований дискурс і, які мовні засоби будуть використані психологом, – залежатиме насамперед від психолінгвістичної (дискурсивної) підготовки й набутої компетентності майбутнього фахівця. Виходячи з цих міркувань, нами реалізована мета, поставлена в статті, в таких положеннях:

1. Підстав для виокремлення та класифікації психологічних дискурсів може бути кілька: функціонально смислові типи мовлення, психотехніки, види вербальних втручань тощо.

2. В основу класифікації, представлених у статті дискурсів, лягли типи психологічних впливів: вплив на емоції й почуття, вплив на свідомість, вплив на поведінку.

Запропонована класифікація дискурсів подана в *таблиці 1*. Інші види дискурсів, виокремлених і номінованих нами відповідно до зазначеної класифікації, містяться в публікаціях (Калмиков, 2016; Калмиков, 2017).

Таблиця 1

Класифікація дискурсів за типами психологічних впливів

Типи впливу	Вплив на емоції і почуття	Вплив на свідомість	Вплив на поведінку
Види та підвиди дискурсів	Я-дискурс (дискурс-самовираження почуттів тут і зараз). Дискурс-перезавантаження.	Дискурс-роз'яснення (дискурс-імперфект, дискурс-інтерпретація, дискурс-перенос, дискурс-генетичне витлумачення, дискурс припущення). Дискурс-перетлумачення.	Дискурс-опис.

Опишемо кожний вид дискурсу за його цільовими й інтенційними характеристиками.

Дискурс-роз'яснення – це пояснення неусвідомлюваних клієнтом детермінант його поведінки, а саме: їх тлумачення; інтерпретація існуючих поведінкових структур і моделей; повідомлення клієнтові дещо нового про його внутрішнє життя або професійні дії; доведення того, що стереотипи поведінки або погляди пацієнта не зовсім ефективні й доречні, а також обґрунтування цього факту; передбачення та альтернативні гіпотези – в якості можливого додаткового смислу до вже висловленого клієнтом значення ситуації. Мета продукування цього різновиду дискурсу різнопланова й багатоаспектна, зокрема: а) *надання* нового сенсу внутрішнім переживанням або зовнішнім подіям у житті клієнта, задоволення потреби зв'язати один з одним різні елементи його досвіду, що сприяє розширенню сфери самосвідомості клієнта (Ягнюк, 2014); б) *узагальнення* представленого клієнтом матеріалу з урахуванням необхідності зробити на його основі змістовні висновки (Коттлер, 2002); в) *досягнення* інсайтів у клієнта стосовно себе й власної поведінки (Orlinsky et al., 1994); г) *зміни в уявленнях* клієнта про самого себе, реструктуризація його досвіду й модифікація поведінки, допомога у відмові від старих звичок, а також у набутті здатності думати, відчувати й діяти по-новому, подання йому своєрідного критичного узагальнення (Вайнер, 2002); г) *розкриття клієнту змісту* його ситуації за принципом: «на доповнення, а не замість» (Gray, 1994); д) *роз'яснення запропонованої альтернативи*, але ні в якому разі не в формі категоричного ствердження, «єдино істинного» (Вайнер, 2002); е) *досягнення конструктивної взаємодії та взаємодовіри*, коли клієнт приймає пояснення, розуміє його доречність і використовує як стимул до подальшого самопізнання, самоудосконалення, сприймає зміст тлумачень як частину свого Я, знайшовши підтвердження змісту дискурсу в своєму минулому та зрозумівши його значення для свого теперішнього й майбутнього життя (Вайнер, 2002); є) *актуалізація асоціацій* клієнта, які явно або опосередковано підтверджують ефективність змісту впливу. *Дискурси-роз'яснення* стимулюють звернення клієнта до власного внутрішнього світу й вираження раніше прихованих почуттів, думок і бажань,

появу в свідомості нових спогадів або фантазій (Ягнюк, 2014). Прикладом дискурсу-роз'яснення є наступні зразки:

«Судячи з вашої розповіді, справа не стільки в тому, що вас використовують, скільки в тому, що ви завжди йдете на поводу в інших людей, не говорячи про свої бажання й устремління. Іншими словами, ви не пасивна жертва дій інших людей,— ви не висловлюєте свою думку й не намагаєтеся впливати на вже прийняті рішення, і саме ваша нерішучість примушує інших приймати рішення за вас» (Вайнер, 2002). Поданий приклад це – завершений дискурс-роз'яснення, під час якого пацієнт залишається пасивним слухачем.

Інший варіант розгортання й розвитку дискурсу-роз'яснення, тобто дискурсу-імперфекту, може бути таким, який передбачає самостійне відкриття пацієнтом у собі чогось нового, коли він сам доходить висновку, наприклад: «Що ви про це думаєте, чи може бути так?» [Звернений до клієнта заклик відмежувати Я, яке він спостерігає, від переживань стосовно того, що його використовують, для вивчення цього переживання разом з психотерапевтом]. «Тобто ви не пасивна жертва». [Звернення до клієнта розглянути вірогідність того, що причина його труднощів криється в ньому самому, а не в інших людях, як він вважав раніше]» (Вайнер, 2002). Зазначений дискурс є незавершеним дискурсом-роз'ясненням, скороченим і незакінченим. Цей недоконаний варіант дискурсу необхідні для того, щоб активізувати клієнта самостійно завершити його.

Дискурси-роз'яснення як своєрідні інтерпретації можуть нерідко негативно впливати на клієнта, змушуючи переживати відчуття дискомфорту. Навіть делікатні інтерпретації, як зазначає І. Вайнер, є для клієнта випробуванням, вони знижують його самооцінку й мобілізують захисні механізми (Вайнер, 2002).

Дискурси-роз'яснення створюють як в негативному, так і в позитивному плані. Варіантом протилежних різновидів дискурсів може слугувати таке порівняння:

«Як вбачається, ви моделюєте свої проблеми у стосунках з дружиною, як раніше робили це із своєю матір'ю». «Ви відчуваєте себе в пастці, проте не схоже, що ви хочете з неї викарбатися» (Коттлер, 2002).

«Мені здається, що у вашому ставленні до дружини й матері є певна схожість».

«Одна частина вас дійсно хоче змінитися на краще, в той час як другу влаштовує існуюче положення речей» (Коттлер, 2002).

Дискурси-роз'яснення будують по-різному, залежно від ступеня володіння психотерапевтом змістом випадку:

а) переконлива впевненість психотерапевта у фактах
б) невпевненість у правильності пояснення при наявності певних засад для свого висловлювання
в) перевірка нечітких здогадів і припущень, не підкріплених переконливими аргументами

«Відтепер здається очевидним, що ви були...»

«Вірогідно...», «Мені здається, що...»

«Чи існує вірогідність того, що ...?», «Мені прийшла в голову одна думка, яку я хотів би з вами обговорити» (Вайнер, 2002).

Як різновиди *дискурсів-роз'яснень*, виокремлюємо такі: 1) *дискурс-перенесення* і 2) *дискурс-генетичне витлумачення*. Прикладами першого різновиду дискурсів є такі:

«Звісно, сексуальність – це важлива частина будь-яких інтимних стосунків. Але чи можливо, що частково причиною того, чому ви стаєте дуже зосередженим на сексуальному питанні, є ваш страх близькості з вашою дружиною».

«Ви так багато часу проводите на роботі. Мені цікаво, чи не є це способом уникнення нестерпного відчуття смутку, яке є неминучою частиною вашого розлучення з подругою» (Ягнюк, 2014).

Прикладом другого різновиду *дискурсів-роз'яснення* є наступне висловлювання психотерапевта у формі можливого висновку: «Таким чином, ви, доросла жінка, відчуваєте себе неповноцінною перед чоловіками, оскільки все ще відчуваєте себе маленькою дівчинкою й сприймаєте чоловіків так же як свого тата, як людей, вище за вас» (Вайнер, 2002).

1. *«Ми обидва знаємо, що ви, як дорослий, зможете впоратися з моєю відсутністю. Проте ви можете відчувати, що, як я насправді зрозумів, означає для дитини всередині вас моя довготривала відсутність, то я б не зміг поїхати» (Кейсмент, 2005)* – висловлювання психотерапевта перед довгою літньою перервою в роботі з клієнтом.

2. *«Мені здається, є схожість у тому, як ви гніваєтесь на мене та на вашу дружину, підозрюючи нас у тому, що ми чекаємо від вас чогось такого, що не можна виконати. Це змушує мене згадати ті давні часи, коли вам, судячи з ваших слів, ніяк не вдавалося догодити матері, такій вимогливій і нездатній оцінити ваші зусилля» (Стренгс, 2000).*

Мета цих і подібних дискурсів – об'єднати з минулим ті чи ті прояви в реальному поточному житті клієнта або в конкретній терапевтичній ситуації.

Дискурси-роз'яснення завжди спрямовані на неусвідомлювані сфери психіки індивіда, тоді як *дискурси-описи* (Калмиков, 2017) завжди стосуються характеристик поведінки, очевидної для пацієнта реальності, спостережень над нею й достовірних фактів. Клієнту, як зазначає К. В. Ягнюк, легше прийняти інтерпретації як припущення, коли йому дозволяють відхилити їх (Ягнюк, 2014). Саме тому І. Вайнер вважає за необхідне розглядати інтерпретації як альтернативні гіпотези, а не вирок, отже, клієнти мають бути партнерами з дослідницької роботи, а не студентами, присутніми на лекції (Вайнер, 2002). Ураховуючи ці положення, доцільно виокремити ще й такий вид дискурсу, як *дискурс-припущення*.

Дискурс-перетлумачення – це повторне витлумачення, формулювання випадку по-іншому з метою надання нового сенсу переживанням і поведінці клієнта, приведення спотвореного світосприйняття клієнта в норму, полегшення адаптації, тобто зміна клієнтом негативного сприйняття себе на позитивне, створення в його свідомості незвичайної перспективи, своєрідний заклик до альтернативи – конструктивного для клієнта сприйняття ситуації,

що викликає в нього негативні переживання, або зміни способу реагування на цю ситуацію.

Приклад комунікації з клієнтом, який страждає на депресію, виокремлюємо в праці (Соммерз-Фланаган, Соммерз-Фланаган, 2006) за типом *дискурсу-перетлумачення* з позитивною інтерпретацією: «Коли ви робите помилку, ви схильні розглядати її як свідчення невдачі, але ви можете розглядати її і як свідчення ваших зусиль і просування до кінцевого успіху. Фактично, більшість успішних людей перед тим як досягти мети, терплять багаточисленні невдачі».

Прикладом *дискурсу-перетлумачення*, спрямованого на конструктивне тлумачення поведінки клієнта в позитивно забарвлених тонах, зміну його негативного сприймання себе, ригідних переконань відповідно на позитивне й динамічне, є виокремлений в книзі (Енрайт, 1994) діалог:

Клієнт: Я випиваю забагато і, здається, не можу зупинитися.

Терапевт: Це гарно, ви не залишаєтеся, як більшість тих, хто п'є, без усвідомлення. Ви вже розумієте проблему, більше того, ви вже зробили кроки, аби запобігти цьому, а не просто пасивно усвідомлюєте свій недолік.

Клієнт: Я вже близький до того, щоб здатися.

Терапевт: Так, ви дійсно готові пережити відчай, розповідаючи про нього тут.

Клієнт: Однак це зруйнує мою родину.

Терапевт: Отже, вами рухає не тільки турбота про себе, а й турбота про вашу родину.

Клієнт: Те, як я поводжу себе, часто не створює враження великої любові.

Терапевт: У своїй турботі ви готові розглядати навіть можливість того, що ви їх не любите».

Я-дискурс – це висловлювання терапевта, спрямоване на розкриття клієнту свого досвіду, схожого з його професійним або особистісним досвідом; способів вирішення аналогічної з клієнтом проблеми; вираження своїх почуттів з приводу клієнта або стосунків з ним. *Я-дискурс* передбачає розкриття в явному або неявному вигляді інформації про себе, розділення з клієнтами власних почуттів, думок, бажань. Це своєрідний професійно-мовленнєвий вплив, який демонструє й доводить клієнтові, що перед ним, як зазначають Хилл і О'Брайен, не тільки експерт, людина в ролі професіонала, на яких клієнт зможе покласти у вирішенні власних проблем, а й, передусім, особистість, інша людина, яка має схожі проблеми, негаразди людського життя (Hill, O'Brien, 1999). Зокрема, К. Роджерс і Д. Б'юдженталь вважають, що терапевт має бути реальним і справжнім у стосунках з клієнтами (Роджерс, 2012; Б'юдженталь, 2011). У терапевтичних взаєминах терапевт має поставати перед клієнтом «конгруентною, автентичною, інтегрованою особистістю», яка «залишається до глибини сама собою», «з повним усвідомленням себе» (Роджерс, 2012). Саморозкриття терапевта – робота з перенесенням – у

George Kalmykov

стану інсайту, як наприклад:

«Клієнт: Я відчуваю себе ідіотом, я не повинен був дозволяти своїм тривогам настільки вийти з-під контролю, щоб я не міг навіть чути дружину.

Терапевт: Гм-гм, по собі я знаю, що, дійсно, важко сприймати щось, коли тобі страшно. Тоді для чогось іншого залишається мало місця» (Джонсон, 2013).

Різновидом *Я-дискурсу* є, як номінуємо його, *дискурс-перезавантаження* або *дискурс-переототожнення*. Створення цих дискурсів зумовлено необхідністю переконати клієнта, що він не один у своїх проблемах, почуттях, нещасті, не тільки в нього одного бувають загрозливі неприємності, такі що лякають думки, уявлення, фантазії. Ці дискурси спрямовані на те, щоб допомогти клієнту усунути загострене почуття власної унікальності; переконати, що його переживання – це своєрідні універсалії, притаманні багатьом людям, незалежно від віку, статусу, національності; що почуття, пережиті ним, мають універсальний характер, відтак заспокоївши й гармонізувавши клієнта.

Приклад такого дискурсу виокремлюємо в книзі (Сомерз-Фланаган, Сомерз-Фланаган, 2006): «Ви занадто вимогливі до себе. Всі люди сумніваються в собі. Я не знаю жодної людини, яка була б повністю впевнена в собі».

Щоб підкреслити важливість і необхідність продукування такого роду дискурсів, достатньо послатися на доречну й влучну думку з цього приводу. І. Ялом, зазначає, що у повсякденному житті клієнти не тільки залишаються в невіданні стосовно аналогічних почуттів і переживань інших людей, а й не користуються можливістю довіритися оточуючим, а відтак бути оціненими й прийнятими (Ялом, 2002).

Дискурс-самовираження почуттів тут-і-зараз – висловлювання, спрямоване на те, щоб поділитися з клієнтом своїми почуттями й сприйманнями його дій, вчинків, станів, які терапевт переживає, спілкуючись з ним. Цей різновид дискурсів відноситься до *Я-дискурсів*. У змісті *дискурсів-самовираження* почуттів терапевт розкриває свої спостереження над клієнтом і свої почуття щодо взаємодії з ним саме «тут і тепер», демонструючи йому не адаптивні паттерни його поведінки на зразок ворожості, дистанційності, не аргументованості, несприйнятливості, зайвої полохливості та ін., що стають перепорою в терапевтичних стосунках, але є важливим показником стосовно того, як клієнт *сприймається в міжособистісних стосунках*. Засобами відвертого вираження почуттів і доцільно вибудованим дискурсом терапевт забезпечує клієнта новим досвідом взаємодії в близьких стосунках, стає для нього еталоном з метою ідентифікації й навчання через спостереження. Свої миттєві почуття й спостереження після усвідомлення їх терапевт виражає через дискурс, ділиться ними з клієнтом, наприклад у такій формі: «Я почуваюся некомфортно від того, що ви постійно незадоволені й ніколи не дозволяєте собі інших почуттів» (Ялом, 2005). Щойно згаданий автор досить

влучно зазначає: якщо ви протягом сеансу відчуваєте один з стійких варіантів поведінки, можливих між людьми, тоді це і є інформація, цінна інформація», вітайте її й шукайте спосіб, щоб перетворити її в терапевтичну перевагу (Ялом, 2005). Приклад *дискурсу-самовираження* почуттів «тут і тепер» виокремлюємо в книзі (Ялом, 2005): «Мері, дозвольте мені сказати. В останні кілька хвилин я помітив, що відчуваю себе ізольованим від вас, частково дистанційованим. Я не впевнений, чому це відбувається. Але знаю, що відчуваю себе інакше, ніж на початку сеансу, коли ви описували свої емоції, стверджуючи, що не отримуєте від мене всього того, що б хотіли, й на останньому сеансі, коли ви значно більше говорили від усього серця. Цікаво, на якому рівні знаходиться ваш зв'язок зі мною сьогодні? Чи близькі ваші почуття до моїх. Давайте спробуємо розібратися в тому, що відбувається».

Якщо у зазначеному дискурсі терапевт намагається створити передумови для того, щоб бути ближче з клієнтом і звертається до його почуттів, то в наступному дискурсі терапевт завершальними запитаннями, спрямованими на його почуття, ніби переміщує фокус, увагу на клієнта: «Гед, я прекрасно усвідомлюю, що ви завжди уникаєте мого погляду. Звичайно ж, я не знаю, чому ви дивитесь убік, проте знаю, що це змушує мене говорити з вами дуже обережно, так як ніби ви дуже тендітні, і відчуття вашої тендітності змушує мене уважно зважувати все, що я говорю. Я впевнений, що ця обережність заважає мені бути з вами спонтанним і відчувати себе ближче до вас. Мої слова дивують вас? Ви чули щось подібне раніше?» (Ялом, 2005).

4. Обговорення результатів

Дискурси, проаналізовані в статті, є результатом вивчення соціальної – дискурсивної практики, що склалася в різних сферах психологічної діяльності психоаналітиків, психотерапевтів, психоконсультантів і відображена в стенограмах психотерапевтичних сесій, психологічних консультацій і даних психоаналізу випадків. Ці матеріали є «живими» автентичними прикладами професійно-мовленнєвої діяльності психолога, зокрема його зовнішнього дискурсивного вияву. За результатами дискурс-аналізу окремих видів психологічного дискурсу встановлюється взаємозв'язок інтенційних і цільових характеристик дискурсів психолога, а також їх потенційних можливостей здійснювати той чи той вплив на клієнтів. Простежується детермінація психологічного потенціалу дискурсивного впливу й можливості прояву, пов'язаних з ним, нових у клієнта соціальних уявлень, паттернів поведінки, поглядів, образів ситуацій, ставлень, стосунків, психостанів тощо. Ефективність дискурсивного впливу, здійснюваного різними видами дискурсів, залежатиме від того, наскільки сприйняте висловлювання психолога спричинить оцінний характер позитивних роздумів клієнта з огляду на подані в ньому аргументи, доводи, факти тощо, наскільки створені дискурси безпосередньо зорієнтовані на зміну саме смислових конотацій, аттиюдів та поведінки суб'єкта, на якого спрямований конструктивний вплив.

Доцільний вибір того чи іншого виду дискурсу, який обов'язково має здійснити психолог, передбачає можливість висловити один і той же смисл чи описати певну ситуацію різними способами, – насамперед такими, що будуть слугувати інтересам позитивного впливу психолога на клієнта.

5. Висновки

Дискурс і дискурсивний вплив на клієнта стає особливою проблематикою психолінгвістики, що розвивається як у напрямку результативності впливу, його соціальних ефектів, так і особливостей побудови різних видів дискурсу з опорою на інтенційні й цільові чинники породжуваного мовленнєвого процесу.

Дискурс – це зовнішньомовленнєва фаза творення мовлення, поверхневий, зовнішній етап і компонент професійно-мовленнєвої діяльності (у разі цілеспрямованості мовлення) або/і професійно-мовленнєвої активності чи поведінки (у разі спонтанності висловлювання). Будь-який вид дискурсу здійснює психологічний вплив, тому він має назву «дискурсивний».

Мета продукування будь-якого психологічного дискурсу – допомога у вирішенні психологічних проблем, які виникають у людини чи групи індивідів.

Врахування специфіки (інтенційної, смислової, семантичної, мовно-стилістичної тощо) того чи того різновиду дискурсу забезпечує ефективність впливу, можливість гідної самопрезентації психолога. Під дискурсивним впливом розуміємо таку професійно-мовленнєву активність психолога, який має як метою, так і наслідком позитивну зміну емоційно-вольової, когнітивної, психодинамічної, комунікаційної сфер психіки інших людей, зокрема клієнта, та їхньої поведінки й стилів оптимістично-конструктивної життєдіяльності.

Доцільною є класифікація дискурсів за типами психологічного впливу на клієнта, а саме: вплив на емоції і почуття, вплив на свідомість, вплив на поведінку. Запропонована класифікація охоплює можливості впливу на всі сфери психіки людини завдяки високому рівню узагальнення параметрів систематизації. Підставами для класифікації є особливості психологічних впливів, цільові й інтенційні характеристики дискурсів психологів.

Запропонована систематика психологічних дискурсів не є остаточною й незмінною. Можливі інваріанти класифікацій, які будуть відображати інші аспекти: або творення дискурсів, або дискурсивних впливів, або окремі сторони діяльності психологів тощо.

Подальші дослідження пов'язуватимуться з вивченням довіри клієнта психологу як провідного компонента психологічної продуктивності дискурсивного втручання в психічний світ людини та впливу на її поведінку й психіку в цілому з метою гармонізації її внутрішнього стану.

Література

References

1. Бьюдженталь Д. Искусство психотерапевта. М.: Издательство «Корвет», 2011.

- Bugental, J. (2011). *Iskusstvo Psihoterapevta [The Art of the Psychotherapist]*. Moscow: Korvet.
2. Вайнер И. Основы психотерапии. Пер. с англ. Е. Антоновой, В. Белоусова. СПб.: Питер, 2002.
Weiner, I. (2002). *Osnovy Psihoterapii [Principles of Psychotherapy]*. S.-Petersburg: Piter.
3. Gray P. Ego and Analysis of Defense. Aronson, Jason Inc., 1994.
4. Gray, P. (1994). Ego and Analysis of Defense. Aronson, Jason Inc.
5. Hill C. & O'Brien K. (1989). *Helping Skills: Facilitating Exploration, Insight and Action*. Washington, DC: American Psychological Association.
6. Джонсон С. Практика эмоционально-фокусированной супружеской терапии. Создание связей. М.: Научный мир, 2013.
Johnson, S. (2013). *Praktika Emotsionalno-Fokusirovannoy Supruzheskoy Terapii. Sozdanie Svyazey. [Practice of Emotionally Focused Conjugal Therapy. Creating Links]*. Moscow: Nauchnyiy Mir.
7. Дискурс в современном мире. Психологические исследования / под. ред. Н. Д. Павловой и Н. А. Зачесовой. М.: Издательство «Институт психологи РАН», 2011.
Discurs v Sovremennom Mire. Psihologicheskiye Issledivaniya [Discourse in Modern World. Psychological Studies]. (2011). D. Pavlova, N. Zachosova, (Eds). Moscow: Institute of Psychology of the Russian Academy of Sciences.
8. Калина Н. Ф. Анализ дискурса в психотерапии// Психологический журнал. 2000. Т. 21, №2. С. 100–107.
Kalina, N.F. (2000). Analiz diskursa v psihoterapii [Discourse analysis in psychotherapy]. *Psihologicheskiy zhurnal*, 2(21), 100–107.
9. Калина Н.Ф. Основы психоанализа. К.: Реф-бук-Ваклер, 2001.
Kalina, N.F. (2001). *Osnovy Psihoanaliza [The Foundations of Psychoanalysis]*. Kyiv: Refl-buk.
10. Калмыкова Е. С., Мергенталлер Э. Нарратив в психотерапии: рассказы пациентов о личной истории // Психологический журнал. 1998, №5. С. 97–104.
Kalmykova, E. S. & Mergentaller, E. (1998). Narrativ v psihoterapii: rasskazyi patsientov o lichnoy istorii [Narrative in psychotherapy: stories of patients about personal history]. *Psihologicheskiy Zhurnal*, 5, 97–104.
11. Калмиков Г.В. Дискурсивні практики як компоненти професійно-мовленнєвої діяльності психологів// Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistics: [зб. наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»]. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я. М. 2016. Вип. 20(1). С. 98–111.
Kalmykov, G. V. (2016). Diskursivni praktiki yak komponenti profesiyno-movlennevoyi diyalnosti psihologiv. [Discursive practices as components of psychologists' professional speech activity]. *Psiholingvistika*, 20(1), 98–111.
12. Калмиков Г. В. Дискурс як мовленнєвий вплив// Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistics: [зб. наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»]. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я. М. 2017. Вип. 21(1). С. 112–128.
Kalmykov, G. V. (2017). Dyskurs yak movlennjevyi vplyv [Discourse as a speech influence]. *Psyholingvistika*, 21(1), 112–128.
13. Кейсмент П. Обучение на наших ошибках. Алматы: Дарын, 2005.
Keysment, P. (2005). Obuchenie na Nashih Oshibkah [Learning from Our Mistakes]. Almaty: Daryn.
14. Коттлер Д. Совершенный психотерапевт. Работа с трудными клиентами. СПб.: Питер, 2002.

- Kottler, D. (2002). *Sovershennyi Psihoterapevt. Rabota s Trudnymi Klientami* [The Perfect Psychotherapist. Working with Difficult Clients]. S.-Petersburg: Piter.
15. Кубрак Т. А. Интенция самопрезентации субъекта в вербальной коммуникации: Автореф. дис.... канд. психол наук: 19.00.01. М, 2009.
 16. Kubrak, T.A. (2009). *Intentsiya samoprezentatsii sub'ekta v verbalnoy kommunikatsii* [The intention of the subject of self-presentation in verbal communication]. *Extended abstract of Ph.D. dissertation*. Moscow.
 17. Orlinsky, D. E., Grawe, K., & Parks, B. K. (1994). Process and Outcome in Psychotherapy. In: *Handbook of Psychotherapy and Behavior Change*, (pp. 270–378). A. E. Bergin & S. L. Garfield (Eds.), New York: Wiley.
 18. Павлова Н.Д. Коммуникативная функция речи: интенциональная и интерактивная составляющие: Автореф. дис.... д. психол. наук. М., 2000.
Pavlova, N. D. (2000). *Kommunikativnaya funktsiya rechi: intentsionalnaya i interaktivnaya sostavlyayuschie* [The communicative function of speech: intentional and interactive components]. *Extended abstract of Doctoral dissertation*. Moscow.
 19. Роджерс К. Необходимые и достаточные условия терапевтических личностных изменений / К. Роджерс // Журнал практического психолога. 2012, №1. С. 8–25.
Rogers, K. (2012). *Neobhodimyye i dostatochnyye usloviya terapevticheskikh lichnostnykh izmeneniy* [Necessary and sufficient conditions of therapeutic personality change]. *Zhurnal Prakticheskogo Psihologa*, 1, 8–25.
 20. Россохин А. В., Петровская М. Б. ИмPLICITНЫЕ содержания психоаналитического диалога: экспертные возможности компьютерной психолингвистики// Психологический журнал. 2001. Т. 22, №6. С. 77–86.
 21. Rossohin, A.V. & Petrovskaya, M.B. *Implitsitnyie sodержaniya psihoanaliticheskogo dialoga: ekspertnyie vozmozhnosti kompyuternoy psiholingvistiki* [The implicit contents of psychoanalytic dialogue: the expert possibilities of computer psycholinguistics]. *Psihologicheskii Zhurnal*, 6(22), 77–86.
 22. Соколова Е. Т., Бурлакова Н. С. К обоснованию метода диалогического анализа случая // Вопросы психологии. 1997, №2. С. 61–76.
 23. Sokolova, E. T. & Burlakova, N. S. (1997). *K obosnovaniyu metoda dialogicheskogo analiza sluchaya* [The substantiation of the method of dialogical analysis of the case]. *Voprosy Psihologii*, 2, 61–76.
 24. Sommerz-Фланаган Д., Sommerz-Фланаган Р. Клиническое интервьюирование. 3-е изд. М.: Диалектика. 2006.
 25. Sommerz-Flanagan, D. & Sommerz-Flanagan, R. (2006). *Klinicheskoe Intervyuirovaniye* [Clinical Interviewing]. Moscow: Dialektika.
 26. Стренгс Д. Интерпретативные треугольники Давенлу в работе с образом Бога // Консультативная психология и психотерапия. 2000., №2. С. 155–171.
 27. Strenge, D. (2000). *Interpretativnyie treugolniki Davenlu v rabote s obrazom* [Terpretive triangles Davanloo in working with the image of God]. *Konsultativnaya psihologiya i Psihoterapiya*, 2, 155–171.
 28. Энрайт Д. Гештальт, ведущий к просветлению. СПб.: Центр гуманистических технологий «Человек», 1994.
 29. Enright, J. (1994). *Geshtalt, Veduschiy k Prosvetleniyu* [Enlightening Gestalt]. S.-Petersburg: Chelovek.
 30. Ягнюк К. В. Анатомия терапевтической коммуникации. Базовые навыки и техники : учебное пособие. М.: Когито-Центр. 2014.
Yagnyuk, K. V. (2014). *Anatomiya Terapevticheskoy Kommunikatsii. Bazovyye Navyki i Tehniki* [Anatomy of Therapeutic Communication. Basic Skills and Techniques]. Moscow: Kogito-Tsentr.
 31. Ялом И. Дар психотерапии. М.: Изд-во Эксмо, 2005.

- Yalom, I. (2002). *Mamochka i Smysl Zhizni: Psihoterapevticheskie Istorii [Momma and the Meaning of Life: Tales of Psychotherapy]*. Moscow: Eksmo.
32. Ялом И. Мамочка и смысл жизни: психотерапевтические истории. М.: ЭКСМО-Пресс, 2002.
- Yalom, I. (2005). *Dar Psihoterapii [The Gift of Psychotherapy]*. Moscow: Eksmo-Press.